

DIE TÜRKENKRIEGE IN DER HISTORISCHEN FORSCHUNG

(Franz Deuticke, Wien, 1983. 184 o.)

Már megkezdődtek az előkészületek annak méltó tudományos megünneplésére, hogy 1986-ban lesz Buda oszmán uralom alóli felszabadulásának háromszázadik évfordulója. Sok vonatkozásban ebből a szempontból is figyelemre méltó mindaz, ami Bécs silkertelen oszmán ostromának és felmentésének 1983-as, ugyancsak három évszázados fordulóján tudományos területen a szomszédos ország fővárosában történt. A számos akkori aktuális kiadvány közül feltétlenül kiemelést érdemel a *Verein für Geschichte der Stadt Wien* „Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte” című könyvsorozatában a *Kulturamt der Stadt Wien* támogatásával megjelentetett 13. kötet. Ez „A török háborúk a történeti kutatásban” címet viseli, és *Felix Czeike* egyetemi professzor szerkesztésében hét tanulmányt tartalmaz. A tanulmány szót kell használnunk, mert valamennyi szerző arra törekedett, hogy ne pusztán tiszta bibliográfiát adjon, hanem az alapvető munkákba való bevezetéssel a kortárs kutatás állásának megfelelően egyúttal szemléletes képet is nyújtson az úgynevezett „török háborúk” koráról. A hét szerző egyébként az egykori Habsburg-birodalom és Oszmán Birodalom helyén született hét modern állam történetírását reprezentálja.

A kötetet a szerkesztő és a szerzők a korszak kiemelkedő kutatóegységisége, az egész életével és tudományos munkásságával Bécshez kötődő *Richard F. Kreutel* (1916—1981) emlékének szentelték. Életútját, tudományos teljesítményét az első tanulmány szerzője, *Karl Teplý* (Bécs) villantja fel bevezetőként. „Az osztrák—török háborúk kora” című áttekintésének ebben az első alfejezetében („Richard F. Kreutel és a török háborúk korának ausztriai kutatása”) először a klasszikus oszmán történetírók, *Asiik-paszade*, *Oruç*, *Hanivaldanus* és főleg *Eylyia* celebi szövegeinek hozzáférhetővé tevését és modern értelmezését emeli ki a szerző. Ezt követően részletezi az 1683-as oszmán hadjáratral és Bécs ostromával kapcsolatos oszmán forráskiadásokat, amelyeket részben maga *Kreutel* adott ki, részben az ő ösztönzésére kutatótársai. E források számbavételét követően arra a figyelemre méltó következtetésre jut, hogy „megoldatlan és valószínűleg a kívánatos biztonsággal már egyáltalán nem lesz megválasztható az a kérdéskör, milyen

okok vették rá Kara Musztafát és milyen célokat tűzött ki akkor, amikor arra az elhatározásra jutott, hogy Bécs-et megtámadja” (19. o.). Az egyéb források közül magyar szempontból ki kell emelnünk Buda oszmán parancsnokának, a Habsburg-fogságba esett *Mehmed Çulak* bégnek (*Leopold Freiherr von Zungenberg*, *Csonkabég Lipót báró*) a kihallgatási jegyzőkönyvét. A magyar hadtörténeti művekből is jól ismert, kereszténnyé és császári-királyi hadvezérré lett törökökről azt mondja a szerző, hogy korábban „a magyar elégedetlenek mozgalma és a Porta közti összekötő volt”, akiktől az udvar megtudhatta, „a magyarországi összeesküvés” olyan kiterjedté vált, hogy „a legnagyobb mágánások tervei túlbujjanzott végső állapotba torkolltak” (20. o.). *Karl Teplý* ezt követően sorra veszi a vonatkozó bibliográfiai és áttekintő műveket az egész német nyelvterületről, majd századonkénti csoportosításban az 1469—1791 közötti évek osztrák—török összecsapásaira vonatkozó legfontosabb munkákat fogja egybe. Alfejezetcímei egyúttal jelzik tartalmi mondandójának hangsúlyait is: „XV. század: A belső-ausztriai török vesztély”, „XVI. század: Török előrenyomulás Ausztriába 1529-ben és 1532-ben és a Magyarországért vívott küzdelem az 1606-os zsitvatoroki békéig”, „XVII. század: Az erőegyensúlytól az Osztrák Monarchia túlsúlyáig. Bécs második török ostroma és a nagy török háború 1683—1699”, „XVIII. század: Csúcspontra jutás és végső kimenetel”. Egyes munkákról itt nincs mód szólni. Mégis kiemelést érdemel, hogy *Perjés Gézának* 1969-ben *Mogersdorf*-ban kifejtett akciórádiusz-elméletével kapcsolatban a szerző azt hangsúlyozza, hogy „Perjés stratégiai-logisztikai érvelését az erre vonatkozó oszmán népi hagyományok vizsgálata váratlan támogatásban részesíti” (29. o.).

A hazánkban is jól ismert *Zygmunt Abrahamowicz* (Krakkó) tanulmányának ezt a címet adta: *Lengyelországnak a XIII—XVIII. században a törökökkel és a tatárokkal vívott háborúira és a velük kötött békékre vonatkozó újabb és legújabb lengyel irodalom*. Bevezetőben azt emeli ki hogy a lengyel állam nemcsak az oszmán—törökökkel, hanem a krími tatárokkal is szomszéd-ságban élt, és egymásban kölcsönösen nem egy esetben szövetségest láttak egy harmadik hatalommal szemben. Az

újabb irodalom kezdetét Lengyelország 1918-as újjászületéséhez kapcsolja és az azóta megjelent legfontosabb forráskiadványokat és feldolgozásokat foglalta össze. Rendező elve a történelmi események kronológiája volt. Magyar szempontból fontos, hogy szerepelnek ebben az összeállításban azok a művek is, amelyek az 1444-es vármai csatával, valamint a XVI. századi lengyel–magyar kapcsolatokkal foglalkoznak. Az 1683-as oszmán támadással kapcsolatosan a szerző határozottan megfogalmazza kiforrott véleményét: „Kara Musztafa Bécs elleni öngyilkos támadásának fő motívumát alulírott nem a Porta becsvágyó vallási-politikai törekvéseiben, hanem a Körülü fia Ahmed pasa és maga Kara Musztafa által viselt háborúk révén okozott siralmas pénzügyi viszonyokban látja, amelyeket a »gazdasági csodaként« napirendre tűzött villámháború révén gyorsan és tartósan megváltoztatni remélt” (71. o.). A későbbi eseményekkel kapcsolatosan kiemeljük, hogy az 1683-as pánkányi csatáról megjelent lengyel tanulmány szerzője, Jamusz Woliński, az újabb keresztény diadalt a bécsinél is jelentősebbnek tartja.

Vojtech Kopčan (Pozsony) „A török háborúkra vonatkozó csehszlovák irodalom” címmel közölte összeállítását a második világháború után keletkezett vonatkozó munkákról. Bevezetőként leszögezte, hogy csak 1959-ben tűzte napirendre a Szlovák Történelmi Társulat az e tematikával való foglalkozást. Josef Kabrda már akkor hangsúlyozta, hogy „ezt a munkát nem szűk regionális keretek között, hanem összmagyar, a szomszédos balkáni területeket is bevonó keretek között kell elvégezni” (79. o.). A szerző ezután az általános jellegű, a politika-, a gazdaság- és társadalom-, a had-, a művelődéstörténeti munkákat, végül a forráskiadványokat és a segédtudományok vonatkozó műveit ismerteti. Feltétlenül figyelemreméltó, milyen kiemelt helyet foglalnak el a füleki szandzsákkal foglalkozó tanulmányok az eddig megjelent szlovákiai publikációk között. Emellett a XVI–XVII. századból a Nyitra környéki és az Érsekújvárárt vívott harcok nyertek nagyobb teret. A csehországi tanulmányok zöme a cseh korona tartományainak a birodalmi szintű védelmi kiadásokhoz és a katonai állításhoz való hozzájárulását elemzi.

„A román történelmi irodalom a XVI–XVIII. századi oszmánellenes háborúkról és azok nemzetközi kihatásairól” címmel *Constantin Serban* (Bukarest) a múlt század végi művektől kezdve követi nyomon e tematikát. Historiográfiája a for-

rasközléseket és feldolgozásokat megjelenésük sorrendjében tematikusan közli, előbb a fejedelemségek helyzetével foglalkozókat, majd a Portától való független mértékét tárgyalókat, végül a törökellenes harcokat és az ezekben játszott román szerepet vizsgálókat csoportosította. Középpontba az 1683-as évvel foglalkozó munkákat állította, és ezekkel igyekezett állítását bizonyítani. Eszerint „a havasalföldi fejedelem a Habsburgokkal és Oroszországgal fenntartott titkos politikai kapcsolataival azt a célt követte hogy biztosítsa országa függetlenségének fenntartását az oszmán uralom alóli felszabadulás utánra” (117. o.).

Marosi Endre (Budapest) „A törökellenes magyar védelmi harc 1352–1718. Történelmi áttekintés.” címmel lényegében a Hadtörténelmi Közlemények 1980/4. számában (579–597. o.) megjelent összeállítását adta közre német nyelven. Ebben az események sorrendiségében tárgyalja a kutatás fő kérdéseit és az ezekkel foglalkozó legfontosabb magyar műveket.

„A XVI–XVIII. századi török háborúk az 1945 utáni jugoszláv irodalomban” címmel *Nenad Močanin* (Zágráb) tette közzé tanulmányát. Külön csoportosításban foglalkozik a háborús időszakokat tárgyaló és a fegyveres béke időszakait vizsgáló művekkel. Az előbbi vonatkozású munkák közül kiemelést érdemelnek magyar szempontból azok, amelyek Belgrád 1689-es ostromával és az 1697-es zentai csatával foglalkoznak, főleg a forráskiadványok. Ugyancsak figyelemre méltóak még a Zrínyi-családról publikált krónikák, valamint a katonai határőrvidék történetének periodizációja.

Metin Kunt (Isztambul) összeállítása a „Török adalékok az Oszmán és a Habsburg-birodalom közti kapcsolatok vizsgálatához” szerény címet viseli. Bevezetőben hangsúlyozza, hogy a modern török állam megalakulása nemcsak a korábbi oszmán impériummal való politikai szakítást jelentette, hanem egyúttal kezdetben ezirányú kutatási érdeklenséget is eredményezett. Ebben azonban a negyvenes években változás következett be. A szerző a magyar kutatók által is jól ismert Tayyib Gökbilgin munkásságát emeli ki, és hangsúlyozza II. Rákóczi Ferenc törökországi emigrációs éveire vonatkozó kutatási eredményeit, miközben utal arra is, hogy ezeket a magyar kutatók előmunkálatai tették lehetővé. Ismerteti azután e jeles kutatónak a magyarországi oszmán uralommal, az 1663/64-es oszmán hadjárattal és a Thököly-felkeléssel kapcsolatos nem kevésbé jelentős további

kutatási eredményeit is. Magyar szempontból ugyancsak fontos további tényként azt emeli ki, milyen vizsgálatokat végzett Hakki Uzuncarşili Erdélynek az oszmán politikában játszott szerepével kapcsolatban.

A hét historiográfiai tanulmány eltérő megközelítéssel, eltérő módszerekkel dolgozza fel az adott témát és valamennyi magán viseli a mai hét állam nemzeti történettudományának jellegzetes jegeit. Ebből egyenlenségek, egy-

másnak való ellentmondások származnak. Egyes megállapítások, megfogalmazások a recenzió is vitára ingerlik. Ettől azonban ezúttal mégis eltekint. A bécsi tanulmánykötet ugyanis úgy, ahogyan összeállt, feltétlenül üdvözlendő példamutató vállalkozás. A közös múlt feltárását az ilyen sokirányú, nem egyszer egymásnak ellentmondó következtetésekhez vezető kutatások teszik valóban lehetővé.

Zachar József

IFJ. BARTA JÁNOS

BUDAVÁR VISSZAVÉTELE

(Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 253 o.)

Buda ostromának közelgő 300. évfordulója kapcsán a közelmúltban számos könyv jelent meg a XVII. század végi török háborúkról, illetve azok kiemelkedő eseményéről, a magyar főváros visszafoglalásáról. Ezek közé tartozik Barta János műve is, amely — a Szivárvány sorozat jellegének megfelelően — elsősorban ismeretterjesztő célzatú.

Barta János munkája három fő részre oszlik. Az első az ostrom előzményeit tárgyalja, visszanyúlva a Thököly-felkelés kezdetéig, Bécs 1683. évi török ostromáig, a Szent Liga létrejöttéig. Ezt követik a Vár bevételének eseményei színes, érzékletes leírásban, majd befejezőül a török háborúk további küzdelmeiről olvashatunk egészen a karlócai békéig, s értesülünk azokról az okokról, amelyek végül a Rákóczi-szabadságharc kirobbanásához vezettek.

A könyv nagy erénye, hogy e hármas tagolás arányai megfelelőek, bennük kellő hangsúlyt kaptak a legfontosabb mozzanatok. Átfogó képet ad a XVII. század utolsó évtizedeiről, elsősorban politikai és katonai szempontból, mind nemzetközi, mind pedig hazai viszonylatban. Figyelemre méltó, hogy a szerző — a gyér forrásanyag ellenére is — igyekszik a török szemszögéből is látni és láttatni az eseményeket. Nagyon lényeges, hogy egy pillanatra sem feledkezik meg e két és fél évtized cselekvő és szenvedő részeseiről, az egyszerű paraszttól, kisembertől, katonától kezdve egészen a vezérekig, királyokig. A könyv végén az ostrom híresebb résztvevőinek további sorsáról is értesülünk. Ha az áttekinthetőséget nem is, de a jobb megértést feltétlenül elősegí-

tik az egyes eseményszorok közé ékelte, a párhuzamos történéseket ismertető részek. Az elmondottakkal és olvasmányos stílusával a szerző még a történelemben esetleg járatlanabb olvasóhoz is közel hozza e sorsfordító időszakot.

Külön említést érdemelnek a könyvben található forrásidézetek. A szerző kitűnő érzékkel válogatta s váltogatta ezeket, hol kuruc verset, hol az ostrom hivatalos jelentéseit, hol magyar főurat szólaltatva meg. A forrásokat, ahogy utószavában is megjegyezte, nem tudományos igényvel alkalmazta, aminek teljesebb történeti hűségére törekedett. Mindez szintén hozzájárul a kor hangulatának jó érzékeltetéséhez.

Kiemelésre kívánkozik ezzel kapcsolatban a könyv két részlete. Az első a Thököly táborában 1681 tavaszán lezajlott gyűlést idézi fel, amelyen Lipót békeajánlatát tárgyalták a kurucok. Az elbeszélés gerincét a „Thököly haditanácsa” c. vers képezi. A szerző az egyes gondolati egységeket kommentálva segíti elő a vers és az események jobb megértését, de ugyanakkor nem mond ítéletet a szereplőkről, mintegy az olvasóra bízva az értékelést.

A másik rész, ahol a forráshasználat példamutató, Buda várának az ostromot megelőző állapotát mutatja be, két teljesen ellentétes beállítottságú leírason keresztül. Az első a török utazó Evlia Cselebié, aki 1663-ban látta a magyar királyok egykori székhelyét, s áradozva ír szépségeiről, erősségéről, fegyvertárainak gazdagságáról. Vele szemben kiáltó ellentétként áll Bocatius János kassai főbíró elbeszélése, aki 1605-ben, Bocskai kíséretében járt Budán, s